

ERDÉLYI MÚZEUM

XII. kötet.

1895.

III. füzet.

A mongol császárság története.

(Első közlemény.)

Bevezetés.

Midőn a világ legnagyobb birodalmának alapját megvető személységnek, Csinggisz kánnak és 10—11 ősenek történetét az 1646-ban Pekingben készült hivatalos mandsu fordítás után az »Erdélyi Múzeum« olvasóival megismertetni jónak véltem: mindenkép szükségesnek láttam a magyar fordítást, a mely tudtomra Európában az egyedüli, bevezetéssel látni el. A mely bevezetésben szólnom kell Csinggisz kán népének minőfajúságáról, e nép történeti irásáról és végül arról, miért érdekel minket e történeti részlet.

A magyar nemzet apraja és nagyja előtt ismeretes a kutyafejű Tatar név. A Tatar nevet viselte eredetileg a Csinggisz kán népének egyik törzse, a melyből valónak tartották magát a hódító is, de a mit a kérdéses történeti mű nem igazol. Maga az egész nemzet, a melynek a Tatar törzs csak egy piczi részét tette, Mongol nevű.

De kik a Mongolok?

A csaknem 44 millió négyzet kilométer területű Ázsia legnagyobb részt nomád életfolytató lakói, legalább is 4 millió □ km. területen 5 millió lélekszámmal.

E számba beleértem természetesen a mai Mongolország határára kívül Sziberiában és Mandsu-országban lakó Mongolokat is. De már az Al-Volga és Don közt élő $\frac{3}{4}$ milliónyi Oirat-Mongolokat (Kal-mik népet) és az Afgan-ország határára még létező Hazara törzset csak megemlítem.

E számos törzstű, de meglehetősen azonos nyelvű és típusú nemzetet, a mint tudva van, a nyelvészkedni nem szerető néprajz-írók úgy tekintik, mint az emberiség egy nagy részére nézve a fajjelleg legeredetibb viselőjét. Én az elfogulatlan nyelvészekkel egyér-

telemben a Mongolokot a legalább is 150 milliót tevő igazi turáni nyelvű népcsalád egyik *önálló ágának tartom*; de az egész népcsaládra nézve egyedül eredeti minta-típuszúl venni nem lehet, a mint Caldwell tamul püspök is mondotta a tamul-féle népek típuszáról beszéltében. A néprajzi írók helytelen fölfogásának következményét már a Nipponok minő fajúságáról tartott fölolvasásomban kimutattam. (L. Erd. M. 1894. nov.) Azt is már több ízben indokoltam, hogy miért nevezem én *Turáni*-nak azon népcsaládot, a melynek a Hún-Moger nemzet is egyik önálló ága. De az ismétlés e tekintetben még mindig nem fölösleges, nem a Gulliver lagadoi Akademiája systematikusainak megtérítésére, hanem az olyanokért, a kik nálam levélben azután kérdezősösködnek, mikor lesz már vége a zürzavarnak, a melyet a magyar nemzet eredetére nézve a nemzeti hagyományt fitymáló finnista és turcista két nyelvész párt teremtett.

E kérdezősösködőknek ezennel azt mondom, hogy minden zavar megszűnik, mihelyest az intéző körök informálva lesznek, hogy az egy jövevény érdekei miatt a magyar nyelvtanulókra erőszakolt 8 éjszaki didbáb nyelv gammatikája nem az a magyar nyelvre nézve, a mi a goth nyelvtan a germán nyelvekre, vagy a mi az ó-szláv a testvér szláv nyelvekre nézve. Már pedig azt józan észszel ma senki, de senki sem állíthatja, hogy a magyar és finn-yugra nyelvek közti viszony olyan volna, mint az eme nyelvek közti, mert nem testvérek, nem egyágúak ezen nemzetek.

Ha pedig az intéző körök belátni nem akarják, megérjük, hogy Csaszlauból kell importálni magyar nyelvtanárokat, a mi a kényszerű finnező czéh érdekeinek megfelelhet, de nem a magyar nemzetének.

Az egyik főbb ok arra nézve, hogy én a *Turáni* s nem az *Ural-Altaji* nevezést használom, az, hogy az Ural hegy lehet ásványokban gazdag, s jó bundabőrt adó maczkók is lehetnek ott nagy számban, de már az ott lézengő turáni néptöredékek minden maczkó-legendájuk daczára is mind számra, mind nyelvre nézve a Turánság 150 milliót tevő többi ágáival szemben semmit-mondók.

Azt is tudjuk, hogy az Ural hegy két oldalán lakó finn-yugra népek is délről nyomattak éjszakra. Az Altaj hegyben létező mandsutungur, mongol, török-tatár törzsek is csak töredékek, s ha a XV. század végeig még magyar ágú töredék otléte bizonyos is, a mint később látjuk, mégis a Turánság ős fészkeül nem tekinthető, hisz a Himalaya lakható vidékén még maig is van *Meger* (Magar) és *Hun* töredék.

A második főok az, hogy azok, a kik az Ural-Altaji elnevezést divatba hozták, sem az igazi turánság mivoltát, sem annak főbb ágait nem ismerték s így nem kívánhatják, hogy a nagy Turánságot az ő nyomorú zacskójukba beleszorítsuk.

Hogy mikor képezhették a mai Turánságnak alább elészámlált*) egyes önálló ágai egy egységes nemzetnek testvér törzseit, azt ki tudná megmondani, valamint azt is, hol volt a kezdetleges Turáni családnak bölcsője! De hogy az önálló ágak közös tanyája egykor Ázsiának azon része volt, a melyet délen a Hoanghó folyó, éjszakeren a sarkvidék, keleten a Sárga-tenger, nyugaton a Kaspi-tenger és Iran vagy a Zendföld határolt, azon kételkedni nem lehet, mert Ázsia eme része ma is jobbára turáni népek lakhelye.

A természetből nomád népek számára szánt eme területnek déli szomszédja a kínai nép, a nyugati pedig az Iran vagy Zend népe volt. A kínai nép az ő történetét K. e. 2950 év előtt kezdődöttnek tartja s a 60 éves cyclusok elsőjét a 2400-adik évre teszik; a nyugati szomszédnak, a Zend népnek története K. e. 2234-edik évig érne vissza!

Tekintve, hogy az egyiptomi nép 30 királyi családjának az elsőjét *Mena* királlyal K. e. a 4400-adik évvel kezdődőnek veszik; s tekintve, hogy Charles Lyell az emberi nem korát 100 ezer évre teszi, a Turáni népek két szomszédjának említett történeti korát csakugyan nem tarthatnók túlzottnak. Csakhogy ha a kipécézett történeti kezdettől fokozatosan lefelé akarunk szállni, úgy találjuk, hogy századok, sőt ezredek üresek. Ez olyan, mintha valaki azt mondja, hogy emlékszik születésére, mint az egyszeri töröknek szólni kezdő fia, életének 1, 2, 3-adik évére is emlékszik, de már 5, 7, 9 stb. egész 21 éves koráig a vele történekről mit sem tud. Hogy az emberi nem csakugyan régi, azt elhiszem; azt is elhiszem, hogy bizonyos keményhatású események emléke, kivált letelepült népeknél, irás nélkül is monda alakjában sokáig megmaradhat, a mit aztán az írástudó utódok egyike másika a maga képzelő tehetsége szerint írásba foglal. De már az ilyen történetnek legfőlebb csak a

*) Tamil (50 millió), Nippon 42 m. Hun-Moger 8 m. Koreai 14 m. Mandsu-Tunguz 10 m. Mongol 6 m. Török-Szaka 20 m. Finn-Yugra (8 nemzet) 5½ m. Szamoyed? Himalaya Hún? Himalaya-alatti Magar? Vayu? Newar?

magva jöhet tekintetbe. Ezért Egyiptom népén kívül a többi letelepült népnél a keresztyén idősámítás előtti 6—7 századot megelőző időből történetírásról alig lehet szó. Ezt igazolja az is, hogy az oly régi írástudó kínai népnél is a biztosabb történetírás K. e. csak egy pár száz évvel kezdődik a *Han* dynastiával. A mit az előbbi korból az éjszaki nomád szomszédokról tudnak, alig egyéb, mint az, hogy nomád életet folytatnak, verekednek egymás közt, vagy több törzs egyesülve be-beütnek a kínai népre.

Ha mástél század előtt, midőn a francia Deguignes a kínai évkönyvek után összeállította a »Hunnok története« című művét, a Turáni népcsalád egyes ágainak nyelve annyira ismeretes volt volna, mint ma: úgy bizonyosan műve első kötetének 123. lapján nem azt mondta volna, hogy »Kína éjszaki határánál lakott régen egy híres nemzet, a melyből valók a Hunnok, Törökök, Mongolok, Magyarok és Tatórok (= Mandsuk), hanem azt, hogy a fönt elszámolt turáni ágak legtöbbjei K. e. 1000—1500 evvel még együtt éltek a marhatenyésztő, kósza életet. Mert a kínai nép által legjobban ismert Hunn (*Hiungnu*) nép biztosabb története K. e. 216 évvel kezdődik; a Nipponoké K. e. 600 (?); a Tamuloké K. e. 450 (Pandiyá dynastia); a Koreai népé K. u. az első században; a Kao-Kiu (Kaocse) Törököké K. u. 386; a Mandsuké K. u. a VII. században (Bokhai dynastia); a Mongoloké Csinggisz kánnal (K. u. 1167).

Ezek után számbavéve az egymástól ma oly iszonyú távolságra lakó ágak nyelvtani és szótári egyezését, nem tudok mást gondolni, mint azt, hogy a Turánság egyes ágainak szétvállása nem lehet olyan mesésen régi dolog.

Hogy a Finn-Yugra és a Török ágak jöttek legkorábban *iráni* s talán semmi befolyás alá, azt emez ágak nyelvtana is mutatja.

Ezek után áttérhetünk arra, miként keletkezett a történeti mű, a melynek fönt jelzett részletét magyarra fordítottam. Alig helyezkedett el a kínai trónon a jelenlegi Cs-hing nevű Mandsu-kínai császár elsője Suncsi s már minisztereinek tanácsára kiadta a parancsot a Kína felett uralkodott *Liao*, *Arany* és *Mongol* dynastiák történetének mandsu nyelvre fordítására, hogy a fiatal hódító nemzet a régiek jó és rossz cselekedetéből okúljon. A legterjedelmesebb a mongol császárság története, mert 600 füzetet tesz, míg

a más két uralkodó családé csak 300—300-at. Fájdalom én csak a főt érintett kezdő részlettel rendelkezem.

Hogy a 600 füzetes mandsu fordításnak az eredetije kínai és nem mongol nyelvű, azt látjuk a rövid bevezetéből, a hol a kínai mű értelmezőjeitől két kínai nyelvű hivatalnok van megnevezve. De hogy maga a kínai mű eredetileg mongol nyelvű adatok után készült, onnan tudjuk, hogy az 1866-ban Palladius orosz archimandrita által lefordított *Yuan cs-hao pi-si* (A mongol dynastia hivatalos története) című történeti műnek eredetije is mongol nyelvű ujjur (szyriai nestorianus) betűkkel írva és Csinggisz kán utóda *Ögedei* (Oktai) alatt 1240 ben a Kerülen folyó mellett tartott mongol nemzeti gyűlésen lett befejezve. Ezen orosz sinologus (kínai nyelvismérő) később eme munkának olyan bővebb kiadását is megtalálta, a melyben a kínai fordítás mellett az eredeti mongol szöveg kínai fogalomjegyekkel van írva. Ebből azt látjuk, hogy a Mongolok a szyr nestorianus papok által készített 14 betűből álló hiányos ujjur írás mellett a kínai fogalomjegyírást is használták. Sőt meglehet, hogy a hún-székyely írással a legtöbb jegyekben egyező Jeniszej vidéki rovásírást is ismerték, mert az utóbbi években éjszaki Mongolországban is találtak rovásírást. Ezért ha e mandsu fordítású történeti műben azt olvassuk, hogy Csinggisz kán fiait az ujjur nyelvre és írásra taníttatja, nem azt jelenti, hogy a Mongolok elébb semmiféle írást sem használtak, hanem csak azt, hogy a szyr-török írás 14 betűje alkalmasabb volt a török nyelv írására, mint a hangdúsabb mongol nyelvre.

Hisz nemcsak ujjur törzsű keleti törökök fogadták el a nestorianus keresztyénséget, hanem mongol törzsek is, a mint a *Keredi* nevű mongol törzsnek *Wang* (király) nevű kánjáról Marco Polo után elterjedt mese is mutatja, a mely szerént eme törzs fejedelmének egyesített kínai és mongol címéből Wang-kán (Uankan)-ból *Juan* (János) papot vagy pópát csináltak. Mellesleg megjegyzem, hogy én eme hatalmas mongol törzsnek *Keredi* nevét, a mint a mandsu fordítás adja, helyesebbnek tartom az arab írás által elferdített *Keraiit* alaknál.

Ezért egyik-másik láma-papnak tulajdonított mongol írás föltalálása alatt a 14 betűs ujjur írás többé-kevésbé módosítását kell értenünk. S a W. Radloff-léle Kudatku Bilik bevezetésének 86.

lapján adott Klaproth azon állítása, hogy Csinggisz utódai az ujjur írást a mongol nyelvre nem használták, alap nélküli, mert a Csinggisz kánnak 1219—1220-iki győzelmének emlékére állított, neresinszki kő felírata mongol nyelvű szyr-török betűkkel.

Mindebből az látszik, hogy a Mongolok igyekeztek mindazt följegyezni és följegyeztetni, a mi még a nemzeti hagyományból meg volt. Azt is tudjuk, hogy a mongol kánok hadjárataik alkalmával a legtávolabb országokba is kínai mérnököket és tudósokat vittek magukkal. Így Batu-kán Magyarországról is csináltatott egy kínai térképet, a melyet Bretschneider közölt (Notices of the mediaeval geography and History of Central and western Asia etc.) művében.

Reánk nézve pedig azért tartom érdekesnek a történeti részletet, mert abból láthatjuk, hogy a vadság jelképeül emlegetett Csinggisz kán nyugati kortársait minden jó oldalról fölülmúlta: láthatjuk, hogy a nőnem a mongol népnél mindjárt kezdetben nyilvánosan szereplő elem volt s ma is a mongol nő bír legtöbb tekintéllyel csaknem az egész keleten; megtanúljuk abból, hogy a régi történetünkben szereplő viz-tisztelet, fehérló áldozat stb. a Mongoloknál is meg volt. De a mi főfontosságú, az, hogy Csinggisz kán több ízben hadakoz egy az Altaj-hegy délkeleti oldalán tanyázó *Meyer-it*, *Meger-it* (mongol többes alakú név) nevű törzs népével, a melyet gróf Kuun Géza »A magyarok első nyoma az Altaj őshazában« című fölolvasásában a *Moger*, *Meger*, tehát a magyar nemzet maradványának tart.

Azon tény, hogy a magyarok nyoma nemcsak a *Meger-it* néptörzs által, hanem a hún-magyar rovásírás által is éppen beér Mongolországba, én a Hún-kérdés eldöntésénél fontosnak tartom, mert a Hun-Moger testvériségről szóló nemzeti hagyományunkat támogatja mindkettő.

Én ugyanis a Hún-kérdést még eldöntetlennek tartom s fogom tartani mindaddig, a míg az elbírálásnál a mi nemzeti hagyományunkat és nyelvünket kellő méltatásban nem részesítik. S hogy a bevezetésben e fontos kérdést előhozom, azért történik, mert az idáig hozott féloldalú vélemények legtöbbje a *Hún-ok* (v. Hunn-ok) nemzetiségét a Mongolokéval vagy azonosnak, vagy rokonnak mondja. A francia Deguignes nézetét láttuk; J. J. Schmidt mongol nyelv-tudós és Jakinf orosz szerzetes mint mongol és kínai nyelvismerő

a *Hiungnu*-kat egyenesen a mongolok elődeinek tartja. A francia történetíró A. Thierry a »Húnok« című művében, befolyásolva a finnisták systemája által, a Húnokat finn-török-mongol népvegyületnek mondja. Az egykönyvű emberek (homines unius libri), azok t. i. a kik a török-tatár nyelveken kívül az egész Turánságban semmit sem látnak, a Húnokat tisztán töröknek tartják és kürtölik. Ezek egyike W. Radloff muszka-német turcista, a ki a Kudatka Bilik (keleti török nyelvemlékek) című munkának bevezetésében a keleti törökség uigur törzseinek On-Uigur (tiz Ujgur) nevét a kínai évkönyvek *Hiungnu*-jával is, de még a nyugati, s különösen görög írók *Ounni*, *Onni*-jával is azonosnak veszi s így a Hunn-okat tisztán keleti törököknek állítja. Sőt hogy a budapesti Akadémia nyelvészei által finnek decretált magyar nemzet »Hun-ug-ar-us« (kettős többes képzővel, *ok*, *uk*, *ar* régi magyar, tamill, mandsu, török többes képző) neve is megfejtést kapjon, a keleti török Onuigurok által leigáztatja az Al-Volgánál lakó tiszta finn (!?) nyelvű Mogereket s onnan nyugatra vezeteti. Mégis kár, hogy a kétszeresen sógor csak Finn-cseremiseket, Csuvas-törököket, meg szegény Tatárokat látott s hogy a Turánságot egy nyelvből ismeri! A Nagy-Magyar alapította budapesti Akadémia pedig mégis csak érdemel valamit a nagyszerű eredményért! Hisz annak finnezőji támadták meg a nemzeti hagyományt, ők maguk sem tartván egy finn-ágú magyar nemzetet valamire képesnek. Ha a Hunnoknak csupán mongol vagy török-ágú voltát állító két ellentétes nézet közül kellene föltétlenül választanunk, én részemről mindenesetre a Mongol-Hún vagy Hún-Mongol nézetet választanám. Mert azon ténynek, hogy igen sok régi mongol törzs- és személynév mint: Bayan, Bayacsi, Bara, Barsza, Bátor, Bede, Bodo, Dobo, Kebe, Khaidu, (v.ö. Hajdu) Khos-ot, Szecsen, Taryan, Dzoltu, On vagy *Ún* (Csinggisz ősének törzsneve t. i. Hún) *Oniat* (Hunyad) stb. csaknem teljesen azonos alakban fordul elé a Székely-Magyar nemzetnél is, — hogy a nomád életre vonatkozó legtöbb székely-magyar szónak legközelebbi társai a mongol nyelvben láthatók, s hogy a magyar nyelv hangtana a mongol és mandsu nyelvével jobban egyezik, mint bármely közép vagy éjszaki turáni nyelvével, s hogy végre a nemzeti hagyomány a Hunokról mint ősök vagy testvérekről (Hun-or és Mog-or, mint két név régi többes képzővel) szól, mégis csak történeti okának

kell lenni. De mivel sem a mongol, sem a török ágnek nincs nemzeti hagyománya a Hunokkal való rokonságról, a Hún-Moger nemzetnek se mongol, se török ágúságát állítani józan észszel nem lehet, azért a föntebbi tünemények oka más kell hogy legyen. Tehát vagy az, hogy a Hún-Moger nemzet több törzse mongol águ volt, vagy az, hogy a Hún-Moger nemzet mint a nagy Turánság egyik önálló ága (két főtörzszel vagy mellékággal Hun-Moger) a Hoanghó folyónál egykor a kínai, mongol-mandsu és keleti török népek közt lakott, a honnan a kölesönös hatás, hisz a magyar nyelvben elég szó van, a mely közös a kinaival. De ezen helyzetnél fogva kimagyarázható *Hún*, *Magyar* törzsek elszármazása is a Himalayába, érthető, hogy a délindiai turáni Tamul-féle népek nyelve több közös elemet mutat a magyarhoz, mint a többihez.

A Hún-Moger nemzet nyugatra vonúltában érintkezett és kereszteződött a már korábban nyugatra jött és sok nem turáni kereszteződés folytán mindenkép kifordult Finn-Yugra népekkel s úgy állott elé azon káros hatás, a melynek tulajdonitom ige-rendszerünk összekuszált voltát. Eme nyugatra vonuláskor maradhatott az Altaj hegyekben a föntebb érintett *Meger-it* törzs. Abból, hogy a Hún-Moger nemzet több törzse mongol águ lett volna, a föntebbi tényeket, valamint azt, hogy a mongol nyelvben is van magyarnyelv hatás, magyarázni nem lehet s így csakis nemzeti hagyományunk tétele, hogy »*Hun-or* és *Mog-or* testvérek voltak« igazolható az én nyelvészetem szerint.

Én tölem lehet akárki finn-cseremis, vagy csuvas-török-tatár a maga szakálára, de nem a magyar nemzetnek, történetének és nyelvének rovására. A ki ezt akarja tenni, menjen és kérjen eme dibdáb népektől kenyeret! És most azon reménnyel zárom be ez ismertető bevezetést, hogy a mélyen tisztelt hallgatóságból senki sem lesz, a ki ezután ne szánakozzék azokon, a kik a magyar nemzetnek finn-yugra vagy török-tatár águ voltát vitató iratokat a magyar nemzet pénzéből fizetik és kinyomatják, mert annak annyi alapja sincs, mint volna olyan vitának, hogy a gorilla majom orangutang-e vagy csimpanz? ¹⁾

BÁLINT GÁBOR.

¹⁾ Megjegyzem, hogy a népneveket én tulajdonneveknek tartom s azért írom nagy kezdőbetűvel; más szókat is úgy írok, ha azokat hangsúlyozni vagy kiemelni akarom.